

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НАГОРНЯК ЯНА ПАВЛІВНА

УДК 339.923:531.62.

**РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРИРОДНОГО ГАЗУ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

**спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини**

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ – 2016

Дисертація на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор
Вергун Володимир Антонович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин,
професор кафедри міжнародного бізнесу

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Румянцев Анатолій Павлович, Київський
економічний інститут менеджменту,
завідувач кафедри менеджменту ЗЕД

кандидат економічних наук, доцент
Гладченко Анатолій Юрійович,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри міжнародної економіки і
світових фінансів

Захист дисертації відбудеться "23" травня 2016 р. о 16:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.02 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1, зал засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розіслано "22" квітня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. С. Поліщук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний період розвитку світової економіки характеризується процесом глобалізації, що виявляється в лібералізації світової торгівлі, інтернаціоналізації виробництва й уніфікації економічних відносин, розвитку транспортних комунікацій та інфраструктури зв'язку, значній концентрації і підвищенні ступеня рухливості капіталу, діяльності впливових міжнародних організацій, науково-технічній співпраці тощо. Проте хід глобалізації породжує і відцентрові тенденції розвитку світової економіки, що полягають у зростанні економічної і політичної конкуренції між національними державами, транснаціональними корпораціями й іншими учасниками світового ринку. Глобальна конкуренція в умовах обмежених енергетичних та інших ресурсів спонукає національні держави до кооперації в межах певних господарських (а також культурних і політичних) кластерів – міжнародних регіонах – заради захисту своїх національних інтересів і підвищення своєї конкурентоспроможності на світовій арені. Таким чином, процеси регіоналізації тісно переплітаються із глобалізацією, детермінуючи зміни в сучасній світовій економіці та породжуючи феномен регіональних ринків.

Незважаючи на загальну тенденцію енергетичних ринків до глобалізації, ринки природного газу з огляду на об'єктивні причини зберігають переважно регіональний характер. На сучасному етапі розвитку у географічному розрізі виділяють три основні регіональні ринки природного газу:

- а) Північна Америка (США та Канада);
- б) Континентальна Європа (країни Європи, за винятком країн СНД та лібералізованого ринку Великої Британії);
- в) Північно-Східна Азія (або Азіатсько-Тихоокеанський регіон), до якого відносять Китай, Монголію, Південну Корею, Північну Корею, Тайвань і Японію.

Динамізм розвитку регіональних ринків газу, особливо європейського, на сучасному етапі, ризику, що виникають внаслідок цих процесів для національної безпеки нашої держави (енергетична залежність від зовнішніх постачальників, проблема диверсифікації імпорту енергоресурсів, не лібералізований внутрішній газовий ринок тощо), зумовлюють необхідність поглиблених науково-практичних досліджень проблем функціонування регіональних ринків природного газу та досвіду їх регулювання, як із позиції оцінки перспектив вітчизняної газової галузі у сфері міжнародної торгівлі природним газом, так і з погляду визначення та обґрунтування перспективних напрямів інтеграції українського ринку природного газу з європейським.

Актуальність проблеми регулювання регіональних газових ринків зумовлює міждисциплінарний характер досліджень та привертає увагу значного кола вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, багатоплановим проблемам регіоналізації світогосподарського простору, виявленню природи цього макропроцесу та його зв'язку із глобалізацією, присвятили свої дослідження такі зарубіжні (західні і російські) науковці як: У. Айзард, М. Гуннарсон, К. Дойч, М. Кастелл, Г. Мосей, М. Рассет, Б. Хеттн, П. Юкарайнен, О. Булатова, А. Воскресенський, Г. Дендак, А. Карімова, Р. Кучуков, А. Макаричев, В. Міхеєв,

І. Осадча, В. Пефтієв, А. Савка, В. Черновська, Г. Широков, Ю. Шишков та ін. Набагато менше комплекс зазначених проблем вивчали у вітчизняній науці. У її рамках можна виокремити публікації А. Гладченка, В. Новицького, І. Сазонець, Т. Стародуб та багатьох інших. Серед досліджень, що аналізують теоретичні аспекти функціонування механізму регулювання регіональних ринків природного газу, виділяються роботи як зарубіжних (К. Редгвел, М. Роггенкамп, А. Ронн, І. Адріянова, В. Бушуєв, Е. Коробцов, П. Метелев, Т. Мітрова, М. Сінцін, Е. Телегіна, Р. Томберг, Ю. Шафраник, П. Шуміло та ін.), так і вітчизняних (М. Алієв, Л. Бояківський, О. Дікареєв, Х. Міпюшкіна та ін.) фахівців. Узагальненню практичного досвіду регулювання регіональних ринків природного газу, зокрема азіатсько-тихоокеанського і європейського, присвятили свої роботи переважно іноземні автори: Д. Дженсен, Р. Дікель, М. Канаї, А. Коноплянік, В. Перцовіч, Ш. Сакамото (автори досліджень на замовлення Секретаріату Енергетичної хартії), О. Деміна, А. Євтушенко, А. Коржубаєв, А. Новіцкий, М. Потанін, Л. Славінська та інші автори. Проблематика національної енергетичної безпеки й українсько-російських відносин у газовій сфері, стала предметом досліджень вітчизняних науковців та експертів С. Бегуна, С. Воронцова, М. Гончара, О. Кільницького, В. Омельченка, А. Сменковського, О. Суходолі, О. Тодійчука та ін. Питання, пов'язані з розвитком альтернативних джерел природного газу в Україні, потрапили до кола наукових інтересів вітчизняних дослідників – В. Баранніка, А. Белоусова, М. Земляного, Б. Крупського, О. Суходолі, А. Сменковського, А. Шевцова, Є. Яковлева, Л. Якушенка й інших експертів.

Разом із тим має місце недостатньо глибокий рівень розкриття проблеми регулювання регіональних енергетичних ринків у вітчизняній економічній науці. Поза межами теоретичного осмислення залишаються питання, пов'язані з необхідністю інтегрування ринку природного газу України у світовий, зокрема європейський енергетичний простір. Зазначені обставини визначили вибір теми, мети і завдань дисертаційного дослідження і надають підстави вважати дану роботу актуальною як у науковому, так і в практичному аспектах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планової теми наукових досліджень кафедри міжнародного бізнесу "Стратегія інтеграції України у світову економіку" в межах загальної науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин "Україна в міжнародних інтеграційних процесах" (номер держреєстрації 11БФ048-01 – фундаментальна, основний науковий напрям – 4.1.4 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини"), яка є складовою Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації" (2011–2015 рр.). Внесок автора у вивчення зазначеної теми полягає в дослідженні інноваційно-інвестиційного шляху інтеграції України в європейський газовий ринок, впливу регіональної нестабільності на зовнішньоторговельні зв'язки країни, обґрунтуванні формування її сучасної диверсифікаційної стратегії у сфері енергоресурсів.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в комплексному дослідженні специфіки регулювання регіональних ринків

природного газу в умовах глобалізації та перспектив інтеграції газового ринку України до загальноєвропейського енергетичного ринку.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

- дослідити й охарактеризувати концептуальні підходи до проблеми регіоналізації у світовому господарстві;
- виокремити економічні фактори, що впливають на параметри розвитку регіональних ринків природного газу;
- обґрунтувати інституційно-функціональну структуру механізму регулювання регіональних ринків природного газу в умовах регіональних макропроцесів;
- визначити особливості регулювання регіональних ринків природного газу на прикладі Азіатсько-Тихоокеанського регіону і ЄС;
- проаналізувати стан і перспективи українсько-російських економічних відносин у газовій сфері як чинника взаємозближення газового ринку України з енергетичним ринком ЄС;
- дослідити наслідки реформування ринку природного газу в Європейському Союзі;
- спрогнозувати перспективні напрями інтеграції ринку природного газу України з європейським енергетичним ринком.

Об'єкт дослідження – регіональні ринки природного газу, що розвиваються в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є механізми регулювання регіональних ринків природного газу.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність прийомів і методів наукового пізнання, що були обрані відповідно до поставленої мети і завдань дослідження та зумовлені специфікою його об'єкта і предмета. Під час дослідження використовувалися спеціальні наукові методи пізнання. Зокрема, за допомогою формально-логічного методу сформульовано низку основних понять, необхідних для проведення дослідження. Метод інтегрального аналізу результатів роботи використовувався при зіставленні підходів при характеристиці визначених проблем представниками наукових шкіл (підрозд. 1.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався при проведенні порівняльного аналізу положень міжнародного, зокрема європейського, законодавства у сфері регулювання газового ринку в регіоні на різних етапах його розвитку (підрозд. 2.2.). Компаративний метод було обрано для узагальнення зарубіжного досвіду регулювання регіональних ринків газу та для оцінки наслідків і перспектив українсько-російських газових конфліктів (підрозд. 2.1, 2.2, 2.3, 3.2). Економіко-статистичні методи збирання й обробки інформації застосовувалися для оцінки впливу інструментів регулювання регіональних ринків газу на динаміку міжнародної торгівлі, видобутку сировини, цінові коливання в межах досліджуваних регіонів (підрозд. 2.1, 2.2 і 2.3). Прогностичний метод використовувався для виявлення перспективних напрямів удосконалення енергетичної політики української держави в газовій сфері з урахуванням ризиків

погіршення українсько-російських газових відносин, внутрішньої соціально-економічної і політичної ситуації (підрозд. 3.2).

Інформаційно-аналітичною основою дисертації є статистична й інша довідкова література, матеріали аналітичних центрів, звітів міжнародних організацій (МЕА, ФКЕГ та ін.) та регіональних організацій економічної співпраці (АТЕС, НАФТА, ЄС, зокрема Угода про асоціацію між ЄС та Україною) і транснаціональних корпорацій, дані профільних інтернет-ресурсів, широкий спектр вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень у сфері міжнародних економічних відносин, політичної й економічної регіоналістики.

Наукова новизна одержаних результатів. З огляду на цілі і завдання, у роботі визначені особливості регулювання регіональних ринків природного газу в контексті взаємовпливів процесів регіоналізації і глобалізації у світовій господарській системі.

При цьому у процесі дослідження отримані такі найбільш суттєві наукові результати, що розкривають особистий внесок автора в розробку проблеми і характеризують новизну роботи:

уперше:

– обґрунтовано вплив процесів регіоналізації на формування унікальних для кожного з міжнародних регіонів, як підсистем світового господарства, механізмів регулювання регіональних ринків природного газу. Доведено, що вплив процесів регіоналізації на ринки природного газу полягає, головним чином, в особливостях геополітичної ситуації в регіоні, наявності/відсутності потужних інтеграційних міждержавних утворень, у домінуванні того чи іншого способу транспортування природного газу, у географії розташування ресурсів блакитного палива і доступу до нього компаній-імпортерів з економічно розвинених країн регіону, в енергетичній політиці держав – учасниць регіональної торгівлі енергоносіями;

– визначено ймовірні ризики погіршення енергетичної безпеки України у 2017 р., що можуть стати суттєвою перепорою реалізації життєво необхідної для країни інтеграції вітчизняного газового ринку з європейським енергетичним ринком. До них належать: висока ймовірність дискредитації України як транзитної держави, посилення тиску Росії на новий склад Єврокомісії з метою просування своїх інфраструктурних проєктів; можливість ескалації конфлікту на сході країни, що відволікатиме більшість ресурсів держави; відчутна втома європейського істеблішменту від українських економічних і політичних проблем;

удосконалено:

– теоретичні підходи до дослідження механізму функціонування регіональних ринків природного газу та їх регулювання. Доведено, що в умовах прогресуючих процесів глобалізації та регіоналізації світового господарського простору, незважаючи на тенденцію до зростання ролі міжнародних суб'єктів й інструментів регулювання газових ринків, домінуючий вплив у даній сфері нині мають національні уряди, що зумовлено стратегічною роллю енергетичного сектора в державній політиці, специфікою розвитку газової галузі, як природної монополії, а також необхідністю державного контролю за економічною діяльністю компаній – учасниць регіональних ринків газу;

– критерії і підходи до визначення перспективних напрямів інтеграції вітчизняного ринку природного газу в європейський енергетичний простір. Такими напрямками є: реформування енергетичного ринку України й активізація у країні розвитку індустрії видобутку нетрадиційних джерел енергії; створення та функціонування національних регуляторів; стимулювання розвитку газової інфраструктури; забезпечення режиму доступу третьої сторони до газопровідних систем тощо;

набули подальшого розвитку:

– фактори, які впливають на перспективу інтеграції газових ринків України та ЄС. До них належать: висока енергоємність й енерговитратність національної економіки; домінування природного газу в енергобалансі України; висока частка застарілих основних фондів і комунікацій вітчизняного паливно-енергетичного комплексу; високий рівень закритості та корумпованості нафтогазового сектора України; надмірне державне регулювання вітчизняного ринку газу; неналежний рівень державного управління суспільним розвитком і низькою якістю роботи вітчизняних державних інститутів;

– пропозиції щодо регулювання ринків природного газу в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні і Європейському Союзі з метою виявлення масштабів впливу процесів регіоналізації на формування механізмів регулювання газових ринків. Серед яких: залучення іноземних інвестицій для створення проектів по зрідженому природному газу (ЗПГ); розвиток необхідної інфраструктури, а також отримання державою прибутку від продажу сировини та рентної плати від видобутку газу. У країнах-імпортерах зусилля державної енергетичної політики мають бути спрямовані на стимулювання внутрішнього попиту на дорогий ЗПГ; активній інвестиційній експансії компаній – споживачів палива, державних і комерційних фінансових установ на ринки держав-виробників (участь у ЗПГ-проектах); створення відповідної внутрішньої газової інфраструктури (терміналів регазифікації ЗПГ, газопроводів) та доступу до неї кінцевих споживачів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, приведені і викладені в роботі наукові результати отримані безпосередньо автором та є особистим внеском здобувача в розробку проблеми.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути впроваджені в розробку основних напрямів енергетичної стратегії України, у тому числі, концепції розвитку взаємодії в газовій сфері між Україною, ЄС і Росією. Основний зміст роботи та її результати можуть знайти застосування при розробці навчальних програм із міжнародних економічних відносин і спеціалізованих курсів на тему регулювання міжнародних енергетичних ринків у вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців із зовнішньоекономічної діяльності. Отримані результати також можуть бути використані в дослідженнях, проведених у наукових установах, що займаються міжнародною енергетичною проблематикою.

Наукові результати дисертаційного дослідження щодо розробки основних напрямів енергетичної стратегії України, у тому числі, концепції розвитку взаємодії в газовій сфері між Україною, ЄС і Росією та обґрунтування

перспективних напрямів інтеграції вітчизняного ринку природного газу в європейський енергетичний простір; визначення інституційно-функціональної структури механізму регулювання регіональних ринків природного газу в умовах регіональних мікропроцесів і перспективних напрямів інтеграції ринку природного газу України з європейським енергетичним ринком були прийняті до впровадження в практику ПАТ "Український нафтогазовий інститут" (акт № 01-05-3399 від 15.10.2014) та ПАТ «Інжинірингово-виробниче підприємство "ВНІПТРАНСГАЗ"» (акт № К-21-541 від 15.10.2014). Результати досліджень упроваджені в навчальний процес кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка для студентів напряму 06.030206 – міжнародний бізнес в робочих програмах дисциплін "Міжнародний бізнес", "Менеджмент і маркетинг" та "Менеджмент ЗЕД підприємств" (акт № 048/11-444 від 29.10.2014).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і наукові результати дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, міжнародних і всеукраїнських конференціях та наукових симпозиумах: науково-теоретичній конференції "Україна у міжнародному бізнесі за 20 років незалежності: досвід і перспективи" (28 жовтня 2011 р., м. Київ); науково-практичному круглому столі "Применение международно-правовых норм в сфере налогообложения в Украине" (25 листопада 2011 р., м. Ірпінь); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених "Актуальні проблеми міжнародних відносин" (20 жовтня 2011 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених "Актуальні проблеми міжнародних відносин" (25 жовтня 2012 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції "Інтеграційні процеси та пріоритетні орієнтири розвитку економіки України: екоміка, фінанси, право" (27 квітня 2012 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції "Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве" (28–29 вересня, 2012 р., м. Сімферополь); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених "Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях" (6–7 квітня, 2012 р., м. Сімферополь); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених "Шевченківська весна" (21 березня, 2013 р., м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених "Актуальні проблеми міжнародних відносин" (24 жовтня 2013 р., м. Київ); міжнародній науковій конференції "Східне партнерство: цілі – досвід – виклики. Аналіз процесів імплементації в державах, охоплених програмою" (11 жовтня 2013 р., м. Київ).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковані у фахових наукових виданнях України 5 наукових статей і 7 матеріалів тез доповідей на наукових конференціях, у тому числі дві статті в зарубіжних фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження 3,5 друк. арк. (у т. ч. наукових статей – 2,0 друк. арк.).

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 217 сторінок. Основний текст дисертаційного дослідження викладено на 182 сторінках. Робота містить 6 рисунків на 6 сторінках, 5 таблиць на 5 сторінках. Список використаної літератури нараховує 274 найменування на 33 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито стан наукової проблеми та її значущість, обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, показано зв'язок обраного напряму досліджень із науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та визначено основні завдання дослідження, наведено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів для визначення розвитку регіональних ринків природного газу в умовах глобалізації, з'ясовано особистий внесок автора, наведені відомості про апробацію й упровадження результатів роботи.

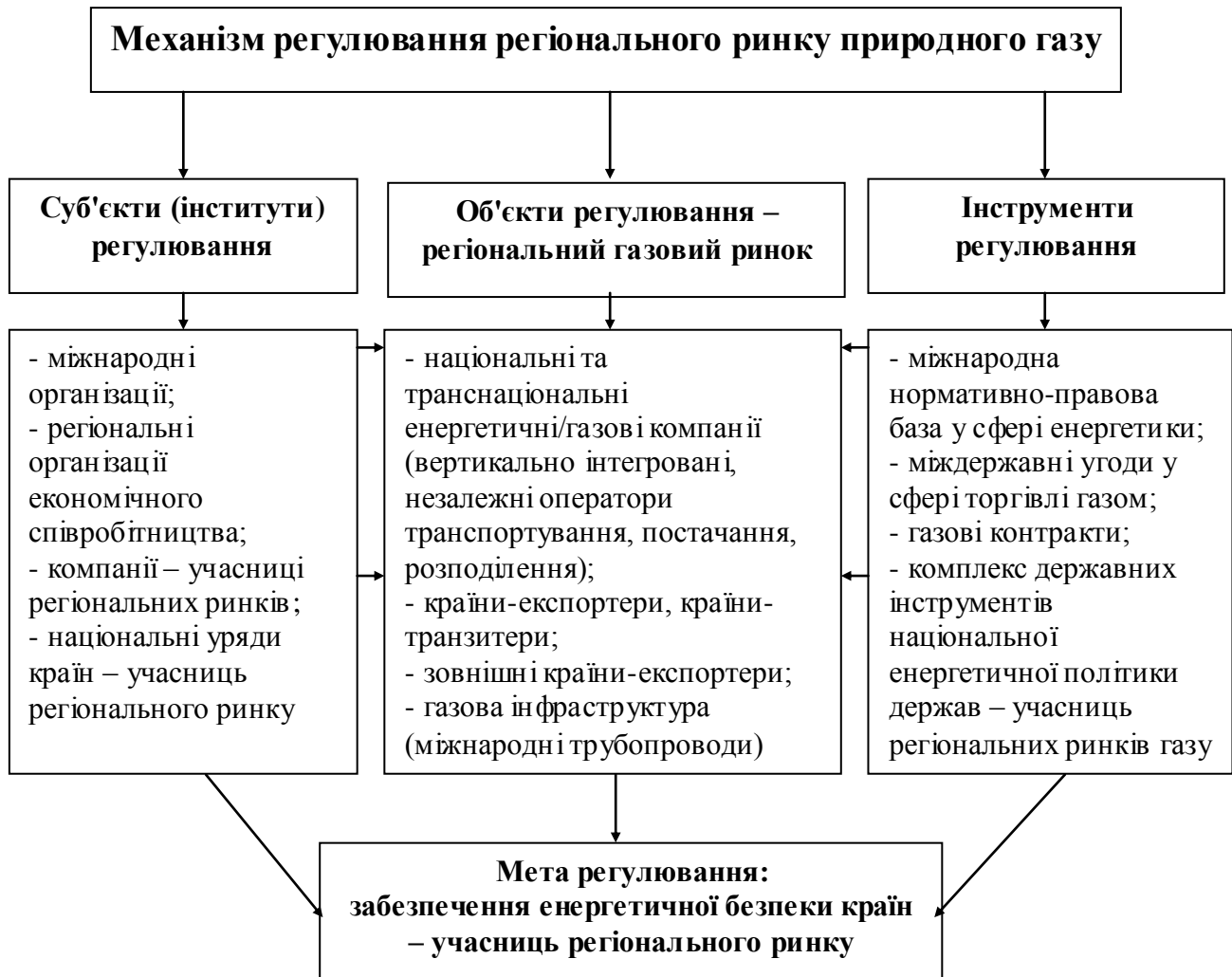
У **першому розділі** – *"Теоретико-методологічні засади дослідження процесу регіоналізації у світовому господарстві"* проведено аналіз літературних джерел й окреслено сучасний стан сформованого наукового завдання, відображено синтез зазначених теоретичних підходів, який має важливе теоретико-методологічне значення для даного дослідження, оскільки дозволяє комплексно дослідити ключові питання, пов'язані із формуванням та розвитком регіональних ринків природного газу: формування механізмів регулювання міжнародних газових ринків, українсько-російські економічні відносини в газовій сфері, розвиток нетрадиційних джерел газу й енергетична незалежність України.

Характерні особливості формування ринків природного газу, такі як, територіальна обмеженість та недостатня гнучкість досліджуваних ринків, необхідність значних інвестицій, як у видобуток цієї сировини, так й у відповідну транспортну інфраструктуру, важливе геополітичне значення міжнародної торгівлі та видобутку газу обумовлюють необхідність інтерпретації досліджуваного ринку як "регіонального ринку", методологічна сутність якого ґрунтується на системі поглядів, сформованих представниками класичної й неокласичної теорії. Відповідно до першого, регіональний ринок представлявся як сукупна територія, у масштабах якої можливо досягати ринкової рівноваги цін на товари й послуги, забезпечувати вільну конкуренцію. Неокласики розуміли під ринком сферу обігу, вільного обміну товарів, обмежену лише загальними для всіх учасників правовими нормами. У даному дослідженні регіоналізація як поняття, безумовно, пов'язується з розумінням регіону у міжнародному або наддержавному вимірі. Близьким до даного розуміння регіону є тлумачення цього поняття одним із представників комунікативної теорії у політичній регіоналістиці К. Дойча. Дослідник окреслював регіон як групу країн, які за багатьма параметрами більш взаємопов'язані між собою, ніж з іншими країнами.

У **другому розділі** – *"Механізм регулювання регіональних ринків природного газу"* визначено механізм регулювання регіональних ринків природного газу: інституційно-функціональній структурі механізму регулювання, яка має свою специфіку, що залежить від моделі організації регіональних ринків і зумовлює необхідність дослідження функціонування зазначеного механізму на прикладі

конкретних регіональних ринків, що і стало предметом наукового аналізу особливостей механізму регулювання ринку природного газу ЄС та інструментів регулювання ринку природного газу Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

У роботі показано, що механізм регулювання регіонального газового ринку має розмаїту структуру, до якої входять інститути, об'єкт, інструменти та цілі регулювання. Враховуючи міжнародний досвід регулювання газових ринків, проаналізований на основі чисельних фахових досліджень, можна, попри їх специфіку, притаманну кожному сегменту світового господарства, виокремити таку узагальнену структуру механізму регулювання регіональних ринків природного газу, представлену в рис. 1.

Рис. 1. Структура механізму регулювання регіонального газового ринку

Складено автором.

Незважаючи на тенденцію до зростання ролі енергетичного права та діяльності міжнародних організацій і форумів у сфері регулювання міжнародного ринку природного газу, запровадження єдиних нормативно-правових інструментів регулювання поки що залишається не реалізованим. Відповідно найбільшу вагу у досліджуваній сфері нині як суб'єкти регулювання мають національні уряди та їх енергетична політика, що містить ринкові, адміністративні та дипломатичні форми впливу на економічну діяльність компаній – учасниць регіональних ринків газу.

Уряд і державні національні та наднаціональні органи в ЄС відіграють важливу роль у процесі регулювання ринку природного газу Євросоюзу. Зокрема, вони визначають спільні для всіх операторів на європейському ринку природного газу зобов'язання, що гарантують: усі сторони – видобувні, транспортні, торгові компанії – отримають гарантії повернення своїх інвестицій; створюють ринкові умови з урахуванням специфічних властивостей природного газу тощо.

Систему органів, механізмів й інструментів регулювання ринку природного газу Європейського Союзу подано на рис. 2.

Рис. 2. Система органів і механізмів регулювання ринку природного газу Європейського Союзу

Складено автором.

Механізм регулювання ринку природного газу ЄС здійснюється на основі загальних принципів конкурентної політики ЄС, а саме:

- визнання конкуренції,
- необхідність захисту основ економічної конкуренції,
- взаємозалежність територіального та товарного підходів,
- захист інтересів споживачів і конкуруючих компаній,
- принцип "подвійного бар'єру",
- принцип "невтручання" (negative comity).

Третій енергетичний пакет, положення якого є обов'язковими для імплементації усіма країнами – членами ЄС у визначені в директивах терміни, є своєрідним *acquis communautaire* на сучасному ринку природного газу Євросоюзу. Нині він забезпечує можливості всіх європейських громадян скористатися перевагами, що надає прозорий і конкурентний енергетичний ринок, а саме:

- вільний вибір споживачами постачальників;
- більш конкурентні ціни;
- безпека постачання енергоресурсів.

З погляду завдань енергетичної безпеки, природний газ позиціонується як провідний вид палива на регіональному ринку Азіатсько-Тихоокеанського регіону. За даними BP Statistical Review of World Energy за 2015 р., у 2014 р. на частку Азіатсько-Тихоокеанського регіону припадало 18,8 % світового споживання природного газу. АТР є основним зовнішнім ринком газу Східного Сибіру і Далекого Сходу, попит на позарегіональні поставки газу в АТР до 2020 р. зросте до 410–420 млрд м³, до 2030 р. – до 680–690 млрд м³ (табл.1). Нетто-імпорт газу буде збільшуватися під впливом ресурсних (обмеженість у регіоні ресурсів і запасів вуглеводнів), економічних (подальше, переважно екстенсивне, зростання економіки), демографічних (збільшення чисельності населення), екологічних (погіршення екологічної ситуації) і технологічних (зміна технологічної структури енергетики) факторів.

Таблиця 1

**Прогноз видобування, споживання та нетто-імпорту газу
в країнах АТР, Європи та України до 2030 р., млрд м³**

Показник		2010	2015	2020	2030
Видобування	А Т Р	489	525	552	571
Споживання		625	740	846	952
Нетто-імпорт		136	215	294	381
Видобування	Є В Р О П А	252,2	240	190	150
Споживання		505	425	370	350
Нетто-імпорт		252,6	185	180	200
Видобування	У К Р А І Н А	25,5	31,1	32,9	40,1
Споживання		76,4	67,6	62,4	53,7
Нетто-імпорт		55,9	42,1	31,3	20,8

Джерело: BP Statistical Review / World Energy за відповідні роки. – [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://www.bp.com>

Досвід регулювання газового ринку Азіатсько-Тихоокеанського регіону свідчить про існування локальних особливостей у функціонуванні відповідних регуляторних інструментів у досліджуваній сфері:

– по-перше, має місце домінуюча роль довготермінових контрактів у межах ЗПГ-проектів ("договори купівлі-продажу") як інструменту регулювання регіонального газового ринку. Провідна роль довготермінових контрактів зумовлена значним потенціалом регулюючого впливу цього інструменту на цінові коливання в регіоні, фіксацією загальноприйнятої для даного ринку практики відбирання газу, транспортування, термінів постачання, а також роллю запобіжника чисельних ризиків, властивих роботі будь-якого ЗПГ-проекта;

– по-друге, виявлено, що значний вплив на формування структури ринку та регіональної торгівлі мають інструменти державної енергетичної політики країн – учасниць ринку АТР. Аналіз відповідної політики дозволив диференціювати комплекс її заходів, здійснюваних у країнах-виробниках і країнах-експортерах. З'ясовано, що в країнах-виробниках основними інструментами енергетичної політики в досліджуваній сфері є залучення іноземних інвестицій для створення ЗПГ-проектів, розвиток необхідної інфраструктури, а також отримання державою прибутку від продажу сировини та рентної плати від видобутку газу. У країнах-імпортерах зусилля державної енергетичної політики спрямовані на стимулювання внутрішнього попиту на дорогий ЗПГ, що виявляється в активній інвестиційній експансії компаній – споживачів палива, державних і комерційних фінансових установ на ринки держав-виробників (участь у ЗПГ-проектах), створення відповідної внутрішньої газової інфраструктури (терміналів регазифікації ЗПГ, газопроводів) і доступу до неї кінцевих споживачів.

У **третьому розділі** – *"Шляхи та проблеми інтеграції України у європейський газовий ринок"* розглянуто українсько-російські відносини та їх вплив на європейський вектор розвитку газового ринку України; розвиток джерел нетрадиційного газу як один із напрямів інтеграції України та запропоновано шляхи інтеграції України в європейський газовий ринок.

Аналіз українсько-російських відносин у газовій сфері дозволяє автору зробити висновок про домінування політичного чинника в розвитку міждержавного ринку природного газу. Це пояснюють, по-перше, економічними і геополітичними амбіціями Росії, яка традиційно розглядає українську державу як об'єкт політичного впливу на довготривалу перспективу; по-друге, комплексом внутрішніх економічних, соціальних і політичних проблем розвитку українського суспільства.

Таким чином, газове питання в наступному 2017 р. без жодних сумнівів залишатиметься надзвичайно політизованим. Відтак Україні конче необхідно вже з наступного року розробляти та втілювати нову енергетичну стратегію, метою якої має стати інтеграція вітчизняного газового ринку з європейським енергетичним ринком у найближчі п'ять років. Чим глибшою та швидшою стане ця інтеграція, тим вищим буде рівень енергетичної безпеки країни, доки не буде врегульована проблема газової залежності від Росії. Таким чином, найперспективнішими шляхами посилення енергетичної безпеки економічними засобами мають стати:

– подальша диверсифікація поставок природного газу завдяки будівництву терміналу з приймання ЗПГ із країн Перської Затоки, Африки або Каспійського

регіону. Будівництво LNG-терміналу в порту "Південний" має стати одним із реальних варіантів диверсифікації газопостачання України;

- продовження процесу лібералізації вітчизняного газового ринку з метою підвищення рівня його конкурентності і прозорості, поліпшення якості його регулювання, що має забезпечити подальшу інтеграцію в газовий ринок ЄС;
- підвищення енергоефективності національної економіки шляхом зростання ролі інноваційних галузей у її структурі, забезпечення розвитку альтернативних джерел, зокрема видобутку нетрадиційного газу, гіпотетичні запаси якого на території України за попередніми даними становлять від 23 до 54 трлн м³.

Водночас порівняльний аналіз перебігу "газових війн" 2009 р. і 2014 р. дозволив автору зробити висновок, що українська сторона, внаслідок підтримки її країнами Заходу в конфлікті з Росією, займає у нинішній "газовій" війні вигіднішу і послідовнішу позицію, що може стати передумовою до переведення українсько-російських газових відносин у винятково економічне поле в майбутньому. Українсько-російська газова проблема відтепер набула характеру тристоронніх відносин в енергетичній сфері (за активної участі ЄС), що дозволяє Україні: по-перше, розширити кількість доступних інструментів у деполітизації газових відносин із Росією; по-друге, стимулювати українське керівництво до значно активнішої інтеграції вітчизняного газового ринку в загальноєвропейський; по-третє, посилити істотним чином енергетичну безпеку країни.

Інтеграція України в європейський енергетичний ринок передбачає взаємне відкриття енергетичних ринків, що, у свою чергу, створює низку можливостей для розвитку вітчизняного енергетичного сектора, насамперед – у контексті вдосконалення нормативно-правової бази, залучення зовнішніх інвестицій, використання кредитних інструментів тощо. У свою чергу доступ до європейських технологій та впровадження відповідних стандартів сприятимуть розвитку енергозберігаючих технологій і, як наслідок, підвищенню конкурентоспроможності українського енергетичного сектора.

Інноваційно-інвестиційні фактори інтеграції України в європейський енергетичний ринок прямо пов'язані з Енергетичною стратегією ЄС до 2020 р., що визначає п'ять ключових пріоритетів:

- енергозбереження – як головна передумова скорочення споживання енергоресурсів і, відповідно, пасивного зміцнення енергетичної безпеки;
- об'єднаний енергетичний ринок. Формування ринку, який до 2015 р. має охопити всі країни ЄС і до якого можуть приєднатися країни – учасниці Енергетичного співтовариства, призведе до зростання ролі ринків, порівняно із двосторонніми угодами;
- спільна позиція ("єдиний голос") ЄС на міжнародній арені в енергетичних питаннях. "Єдиний голос" ЄС може мати позитивний вплив на формування енергетичних відносин Російської Федерації й України, якщо остання збереже членство в Енергетичному співтоваристві і скористається, зокрема, положеннями про необхідність їх узгодженості із принципами енергетичного законодавства ЄС;

– лідерство в енергетичних технологіях й інноваціях. Цей пріоритет покликаний сприяти подальшому нарощуванню енергетичної самостійності ЄС через поліпшення ефективності використання енергоносіїв;

– забезпечення інтересів споживачів через проведення реформ у ціноутворенні, підключення споживачів до мереж і прозоре нарахування вартості послуг. Цей пріоритет відповідає принципам Третього енергетичного пакета та має забезпечити створення максимально комфортного для споживачів енергетичного ринку в ЄС.

Загалом у межах адаптації законодавства України в частині створення ринків природного газу необхідно передбачати такі основні засоби та механізми утворення ринку:

– створення умов для діяльності незалежного регулятора ринків, який регулює відносини між учасниками ринків;

– створення умов для незалежної діяльності операторів із транспортування та розподілу природного газу;

– запровадження регульованого (на основі встановлених регулятором однакових незалежно від форм власності та недискримінаційних тарифів) доступу до засобів транспортування та розподілу природного газу;

– запровадження справедливих, прозорих і недискримінаційних соціальних зобов'язань енергетичних компаній щодо надання послуг і захист найбільш незахищених категорій споживачів;

– створення умов для розвитку внутрішніх і міждержавних газопроводів із метою забезпечення надійності функціонування енергетичних ринків, здійснення експортно-імпортних операцій та транзиту газу.

Основними проблемами на шляху інтеграції України в європейський енергетичний ринок є відсутність необхідного ресурсного й організаційного забезпечення, а також недосконалість нормативно-правової бази. З огляду на це, нині найбільш актуальними питаннями для України у сфері реформування ринку природного газу є:

– здійснення структурних реформ;

– імплементація директив Третього енергетичного пакету в законодавство України;

– участь у міжнародних енергетичних організаціях й угодах;

– залучення коштів ЄС і ЄБРР до модернізації газотранспортної інфраструктури;

– реформа оптових ринків природного газу;

– розвиток альтернативної енергетики.

Пріоритетними завданнями реалізації державної політики України в енергетичній сфері мають стати:

– прискорення процесу виконання зобов'язань в Енергетичному співтоваристві, насамперед термін яких минув, шляхом узгодження із Секретаріатом Енергетичного співтовариства детального плану дій щодо імплементації законодавства, передбаченого Договором про заснування Енергетичного співтовариства, й внесення відповідних змін до законодавчої та регуляторної бази;

- удосконалення механізмів координації діяльності центральних органів виконавчої влади, відповідальних за розробку нормативно-правових актів на виконання вимог Енергетичного співтовариства;
- зміцнення спроможності та незалежності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, шляхом унесення змін і прийняття законодавчої та регуляторної бази відповідно до зобов'язань, узятих Україною у ході приєднання до Договору про створення Енергетичного співтовариства;
- продовження реформування ціноутворення на газ і заходів щодо забезпечення повної сплати за постачання природного газу;
- імплементація положень Закону України "Про засади функціонування ринку природного газу" з урахуванням відповідних норм Директиви 2003/55/ЄС, Регламенту ЄС 1775/2005;
- оцінка варіанту використання зрідженого природного газу (ЗПГ) для диверсифікації поставок газу, особливо щодо витрат, прогнозів ринку ЗПГ, альтернатив, а також політичних й економічних ризиків;
- розроблення необхідної правової та технічної бази, щоб уможливити реверсні потоки зі Словаччини, Угорщини, Румунії та Польщі, а також полегшити використання європейськими компаніями українських газосховищ і забезпечити недискримінаційний доступ до них.

Отже, головний вектор зусиль на період до 2020 р. – біполярний процес інтеграції – реформування енергетичного сектора України в енергетичний простір Європейського Союзу відповідно до Договору Енергетичного співтовариства та майбутніх базових документів у відносинах Україна – ЄС. Енергетичну стратегію слід розглядати як базовий документ синхронізації, а згодом й інтеграції української енергетики в енергетичний простір ЄС.

Для України з її відносно обмеженими енергетичними ресурсами, тотальною залежністю від російського імпортного газу, а також розгалуженою газотранспортною системою (інфраструктурою) можливість видобування сланцевого газу має особливо важливе значення. На думку різних дослідників, Україна володіє значними ресурсами такого газу. Оцінки запасів сланцевого газу в Україні за різними джерелами варіюють у діапазоні від 1,2 до 7,0 трлн м³.

Промислове видобування сланцевого газу в Україні має істотні недоліки, які можуть становити суттєві ризики для успішного розвитку цієї нової галузі. Перспективам видобутку "сланцю" в Україні серйозно загрожує політична нестабільність і загроза бойових дій на території країни, особливо у східних областях, де планується видобуток на Юзівській ділянці. Таким чином, сучасній українській владі необхідно чітко уявляти комплекс екологічних, соціальних і політичних наслідків й економічних вигод для побудови максимально ефективної політики в розбудові галузі видобутку нетрадиційного газу. У сучасних умовах така політика і заходи з її реалізації мають відбуватися: по-перше, у контексті політичної стабілізації ситуації в країні; по-друге, у межах так званих "золотих правил золотого століття газу"; по-третє шляхом розробки довготермінової стратегії розвитку галузі видобування нетрадиційного газу.

Успішне налагодження видобутку нетрадиційного газу може стати потужним чинником входження України в європейський газовий ринок, адже його видобування вимагає налагодженням тісної співпраці з європейськими і світовими транснаціональними енергетичними компаніями, що забезпечать залучення значних капітальних вкладень у геологічну розвідку, видобування, розвиток і модернізацію газової інфраструктури, створення нових робочих місць; прихід великих іноземних інвесторів, і, серед іншого, сприятиме залученню до проектів українських підрядчиків. У перспективі видобутий газ направлятимуть через вітчизняну ГТС як до європейських, так й українських споживачів, що ще більше об'єднає обидва ринки. Започатковані проекти з розробки сланцевого газу також мають значний потенціал впливу на посилення енергетичної безпеки, і дозволять Україні у найближчій перспективі разом з іншими диверсифікаційними проектами позбутися газової залежності від Росії.

ВИСНОВКИ

У дисертації знайшло теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті особливостей регулювання регіональних ринків природного газу в умовах глобалізації й обґрунтуванні перспективних напрямів взаємозближення вітчизняного ринку природного газу зі світовим енергетичним ринком. Отримані в ході дослідження наукові результати дозволили сформулювати низку висновків концептуально-теоретичного та науково-практичного характеру, що відображають вирішення дослідницьких завдань відповідно до поставленої мети.

1. Дослідження існуючих теоретичних підходів до проблеми регіоналізації у світовому господарстві дозволило диференціювати ці підходи на ті, що: 1) розглядають регіоналізацію як регіональний макропроцес; 2) розуміють досліджуване явище через співвідношення із поняттям "регіоналізм"; 3) ототожнюють регіоналізацію з явищем регіональної економічної інтеграції; 4) вивчають регіоналізацію як явище, що протистоїть глобалізації. Синтез теоретичних підходів до проблеми регіоналізації у світовому господарстві дозволив розглядати даний феномен одразу у двох вимірах – як взаємозумовлену та взаємозалежну із процесом глобалізації інтеграційну тенденцію розвитку світового господарства на рівні міжнародних регіонів, та як комплекс політичних й економічних підходів з організаційно-правового оформлення регіональних інтеграційних процесів, спрямованих насамперед на створення та функціонування спільних ринків у межах міжнародних регіонів.

2. Систематизація та аналіз публікацій з досліджуваної тематики дають змогу виокремити наступні економічні фактори, що впливають на параметри розвитку регіональних ринків природного газу. По-перше, на кон'юнктуру ринку значний вплив справляє обсяг розвіданих запасів газу. По-друге, важливим фактором є динаміка світового видобутку природного газу. По-третє, кон'юнктурутворюючим фактором на регіональному ринку природного газу є обсяг і динаміка споживання цього ресурсу. По-четверте, важливим економічним фактором на регіональному ринку газу є обсяги експорту та імпорту країн світу.

По-п'яте, економічним фактором, який набуває особливої актуальності в останній час, є диверсифікованість джерел поставок імпортного газу.

3. Суттєві трансформації на регіональних ринках природного газу були спричинені як негативними наслідками світової фінансово-економічної кризи, так й об'єктивними факторами розвитку світової енергетики. Серед останніх передусім слід виокремити економічне зростання країн, що розвиваються, екологічність природного газу, розвиток технологій, а також поступове збільшення видобутку нетрадиційного газу.

4. Механізм регулювання сучасних регіональних ринків природного газу має розмаїту інституційно-функціональну структуру, що складається із: по-перше, інструментів, які охоплюють міжнародну нормативно-правову базу (Європейська енергетична хартія, Договір до хартії тощо), міждержавні домовленості, газові контракти й інструменти регулювання енергетичної політики кожної країни; по-друге, суб'єктів регулювання – міжнародні організації (МЕА, ФКЕГ та ін.) та регіональні організації економічного співробітництва (АТЕС, НАФТА, ЄС тощо), національні уряди країн – учасниць регіонального ринку, компанії – учасниці ринку (можуть бути як суб'єктами так й об'єктами регулювання); по-третє, об'єктів регулювання, під якими розуміють учасників регіонального газового ринку – національні та транснаціональні енергетичні/газові компанії, країни-експортери, країни-транзитери, газова інфраструктура; по-четверте, цілей регулювання, провідна мета яких – забезпечення енергетичної безпеки країн – учасниць ринку.

5. В умовах прогресуючих процесів глобалізації та регіоналізації світового господарського простору, незважаючи на тенденцію до зростання ролі міжнародних суб'єктів та інструментів регулювання газових ринків, домінуючий вплив у даній сфері нині мають національні уряди. Це зумовлено стратегічною роллю енергетичного сектора в державній політиці, специфікою розвитку газової галузі, як природної монополії, а також необхідністю державного контролю за економічною діяльністю компаній – учасниць регіональних ринків газу, що містить багатий арсенал ринкових, адміністративних і дипломатичних інструментів, що мають на меті створення та функціонування національних регуляторів; стимулювання розвитку газової інфраструктури; управління газовими цінами; стимулювання національних й іноземних компаній нарощувати видобуток та інвестиції в газові проекти; забезпечення режиму доступу третьої сторони до газопровідних систем; запровадження режиму незв'язування тощо.

6. Характер і динаміка українсько-російських економічних стосунків у газовій сфері детермінується насамперед політичним чинником міждержавних відносин, у яких Росія розглядає Україну як об'єкт геополітичного впливу за рахунок залежності нашої країни від російських енергоносіїв, викликаної цілим комплексом внутрішніх економічних, соціальних і політичних проблем розвитку українського суспільства в період незалежності. Як такі визначені: висока енергоємність й енерговитратність національної економіки; домінування природного газу в енергобалансі України; висока частка застарілих основних фондів і комунікацій вітчизняного паливно-енергетичного комплексу; значний рівень закритості і корумпованості нафтогазового сектора України;

надмірне державне регулювання вітчизняного ринку газу; неналежний рівень державного управління суспільним розвитком та низькою якістю роботи вітчизняних державних інститутів. Водночас, за результатами компаративного аналізу перебігу українсько-російських газових конфліктів, автором з'ясовано, що українська сторона зайняла у нинішньому конфлікті набагато вигіднішу позицію, ніж у 2009 р. Завдяки винесенню українсько-російської газової проблеми на максимально можливий міжнародний рівень Україна отримала змогу розширити кількість доступних інструментів у деполітизації газових відносин із Росією за рахунок: істотного розширення дипломатичних і технічних можливостей для реверсу європейського газу; економічних та енергетичних санкцій проти Росії з боку ЄС і США.

7. Реформування ринку природного газу в Європейському Союзі має на меті знизити ціни для споживачів газу та залучити інвестиції в його видобування та розбудову газотранспортної системи. Досягти таких результатів планується шляхом збільшення конкуренції в сфері видобування, збуту та забезпечення безумовного доступу третіх сторін до газотранспортної та газорозподільної систем. В цілому існування внутрішнього ринку природного газу ЄС, як складової частини Єдиного енергетичного ринку, позитивно впливає на розвиток торгівлі енергоресурсами та координацію енергетичної політики.

8. Розвиток видобутку сланцевого газу в Україні має істотні ризики екологічного, соціального та військово-політичного характеру, які необхідно мінімізувати за рахунок побудови максимально ефективної державної політики у розбудові галузі видобутку нетрадиційного газу, що має охоплювати комплекс заходів реактивного і стратегічного характеру, розрахованих на довготривалу перспективу. Як такі автором виокремлені:

– заходи в межах так званих золотих правил золотого століття газу, прийнятих МЕА, що мають стати прикладом прозорості процесів реалізації УРП в Україні, центральне місце в яких мають посісти заходи з розширення правових можливостей участі органів місцевого самоврядування і жителів територіальних громад у реалізації проектів з видобутку сланцевого газу, інформування населення, запровадження гнучкої системи матеріальної компенсації майнових та екологічних ризиків населенню, що мешкає в зоні видобутку сланцю;

– розробка довготермінової стратегії розвитку галузі видобування нетрадиційного газу, що має охопити: прогноз наслідків для економіки країни оптимістичного і песимістичного сценаріїв реалізації видобутку "сланцю"; положення про створення чіткої та прозорої і стабільної законодавчої бази для розробки нетрадиційного газу; положення про необхідність удосконалення інвестиційно-інноваційних механізмів стимулювання видобутку метану вугільних родовищ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях

1. Стуконог Я.П. Особливості ринку природного газу Азіатсько-Тихоокеанського регіону / Я.П. Стуконог // Інвестиції: практика і досвід. – К., 2012. – № 20. – С. 87–90 (0,3 д.а.).

2. Стуконог Я.П. Проблеми регіоналізації у світовому господарстві на прикладі розподілу енергетичних ринків / Я.П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ВПЦ ІМВ, 2013. – Вип. 112, ч. II. – С. 264–270 (0,4 д.а.).
3. Стуконог Я.П. Особливості механізму регулювання ринку природного газу ЄС / Я.П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ВПЦ ІМВ, 2014. – Вип. 118, ч. I. – С. 192–203 (0,8 д.а.).

Статті в наукових виданнях іноземних держав

4. Стуконог Я.П. Трансформації на регіональних ринках природного газу под впливом кризових процесів / Я.П. Стуконог // Проблемы экономики и управления нефтегазовым комплексом. – М., 2013. – № 11. – С. 36–40 (0,3 д.а.).
5. Stukonog Y.P. Transformation of the natural gas regional markets under the influence of the crisis processes / Y.P. Stukonog // Coiled tubing. – М., 2014. – № 1 (047). – С. 31 (0,2 д.а.).

Тези наукових доповідей

6. Стуконог Я.П. Реформування газового сектору України для інтеграції в енергетичний простір Європи / Я.П. Стуконог // Збірник матеріалів 15 міжнародної науково-практичної конференції "Інтеграційні процеси та пріоритетні орієнтири розвитку економіки України: економіка, фінанси, право". – К., 2012. – УДУФМТ. – С. 198–200 (0,2 д.а.).
7. Стуконог Я.П. Використання альтернативних джерел енергії у ЄС / Я.П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин : мат. міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих вчених. – К. : ВПЦ ІМВ, 2012. – Ч. II. – С. 58–59 (0,2 д.а.).
8. Стуконог Я.П. Проблеми лібералізації газового ринку ЄС / Я.П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ ІМВ, 2012. – Вип. 105, ч. II. – С. 229–230 (0,2 д.а.).
9. Стуконог Я.П. Інноваційна та інвестиційна політика видобутку альтернативних джерел природного газу / Я.П. Стуконог // Материалы научно-практической конференции "Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве". – Симферополь, 2012. – С. 107–109 (0,2 д.а.).
10. Стуконог Я.П. Міжнародні організації в енергетичній безпеці та глобальні сценарії розвитку / Я.П. Стуконог // Организационно-экономические проблемы регионального развития в современных условиях : мат. междунар. науч.-практ. конф. молодых ученых, асп. и студ. – Симферополь, 2012. – С. 296–299 (0,3 д.а.).
11. Стуконог Я.П. Диверсифікація постачання газу в Європейських країнах / Я.П. Стуконог // Актуальні проблеми міжнародних відносин : мат. міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. і молодих вчених. – К. : ВПЦ ІМВ, 2013. – Ч. II. – С. 74–76 (0,2 д.а.).
12. Стуконог Я.П. Трансформації на ринках природного газу Північної Америки під впливом кризових явищ / Я.П. Стуконог // Матеріали одинадцятої міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених "Шевченківська весна" 21 березня 2013. – К. : ВПЦ ІМВ, 2013. – Ч. II. – С. 38–39 (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Нагорняк Я. П. Розвиток регіональних ринків природного газу в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2014.

Дисертацію присвячено розробці та вирішенню наукового завдання, що виявляється в розкритті особливостей регулювання регіональних ринків природного газу в умовах глобалізації й обґрунтуванні перспективних напрямів взаємозближення вітчизняного ринку природного газу зі світовим енергетичним ринком.

На основі проведеного аналізу літературних джерел запропоновано комплексне науково-теоретичне обґрунтування впливу процесів регіоналізації на формування унікальних для кожного з міжнародних регіонів, як підсистем світового господарства, механізмів регулювання регіональних ринків природного газу, що полягає, головним чином, в особливостях геополітичної ситуації в регіоні, наявності/відсутності потужних інтеграційних міждержавних утворень, у ступені політичної ваги регіональних організацій економічної співпраці, у домінуванні того чи іншого способу транспортування природного газу, у географії розташування ресурсів і доступу до нього компаній-імпортерів з економічно розвинених країн регіону, в енергетичній політиці держав – учасниць регіональної торгівлі енергоносіями.

Обґрунтовано необхідність форсованого формування дієвої державної політики у сфері видобутку нетрадиційного газу в Україні в контексті наявних і прогнозованих геополітичних, політичних, і соціально-економічних ризиків інтеграції вітчизняного ринку природного газу з європейським енергетичним простором. Удосконалено науково-теоретичний підхід дослідження функціонування регіональних ринків природного газу та механізмів їх регулювання.

Ключові слова: *регіональні ринки природного газу, процеси регіоналізації, механізм регулювання ринку природного газу, джерела нетрадиційного газу, інтеграція в європейський газовий ринок, енергетична безпека, зріджений природний газ, видобування та споживання природного газу, газопровід.*

АННОТАЦИЯ

Нагорняк Я.П. Развитие региональных рынков природного газа в условиях глобализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, Министерство образования и науки Украины. – Киев, 2014.

Диссертация посвящена разработке и решению научной задачи, которая проявляется в раскрытии особенностей регулирования региональных рынков природного газа в условиях глобализации и обосновании перспективных направлений взаимосближения отечественного рынка природного газа с мировым энергетическим рынком.

На основе проведенного анализа литературных источников предложено комплексное научно-теоретическое обоснование влияния процессов регионализации на формирование уникальных для каждого из международных регионов, как подсистем мирового хозяйства, механизмов регулирования региональных рынков природного газа, состоящего, главным образом, в особенностях геополитической ситуации в регионе, наличия/отсутствия мощных интеграционных межгосударственных образований, в степени политического веса региональных организаций экономического сотрудничества, в доминировании того или иного способа транспортировки природного газа, в географии расположения ресурсов и доступа к нему компаний-импортеров из экономически развитых стран региона, в энергетической политике государств – участников региональной торговли энергоносителями.

Обоснована необходимость форсированного формирования действенной государственной политики в сфере добычи нетрадиционного газа в Украине в контексте имеющихся и прогнозируемых геополитических, политических и социально-экономических рисков интеграции отечественного рынка природного газа с европейским энергетическим пространством. Усовершенствован научно-теоретический подход исследования функционирования региональных рынков природного газа и механизмов их регулирования.

Ключевые слова: *региональные рынки природного газа, процессы регионализации, механизм регулирования рынка природного газа, источники нетрадиционного газа, интеграция в европейский газовый рынок, энергетическая безопасность, сжиженный природный газ, добыча и потребление природного газа, газопровод.*

ABSTRACT

Nahorniak Y. P. The development of natural gas regional markets in conditions of globalization. – Manuscript.

The dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the Academic Degree of Candidate of Economic Sciences. – Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kiev, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2014.

The dissertation is devoted to the development and solving scientific tasks found in the disclosure regulation features regional natural gas markets in **in conditions of globalization**, which proves promising areas of rapprochement domestic natural gas market with the world energy market.

Based on the analysis of the literature suggested a comprehensive scientific and theoretical grounding influence on the formation processes of regionalization unique for each international regions as subsystems of the world economy, the mechanisms regulating regional markets natural gas, which is mainly in the peculiarities of the geopolitical situation in the region, the presence of / lack of integration of powerful

international entities in the degree of political weight of regional economic cooperation organization, the dominance of a mode of transportation of natural gas in the geography of the location of natural gas resources and access to companies' importing from economically developed countries in the region, the state energy policy member of the regional energy trade.

Mechanism of regulation of modern regional natural gas markets has diverse institutional and functional structure, that includes: firstly, the instruments, including international legal framework (European Energy Charter Treaty to the Charter, etc.), intergovernmental agreements, gas contracts and regulatory instruments energy policies of each country; secondly, regulated entities - international organizations (IEA, GECF, etc.) and regional organizations Economic Cooperation (APEC, NAFTA, EU, etc.), national governments of the member countries of the regional market, the companies participating in the market (as can be sub 'the objects and objects of regulation); Thirdly, the objects of regulation, which refers to the regional gas market participants - national and transnational power / gas companies, exporting countries, transit countries, foreign countries exporting gas infrastructure; Fourth, regulatory purposes (the leading goal - energy security of the participating countries market). In a progressive process of globalization and regionalization of the world economic space, despite the tendency to increase the role of international actors and instruments regulating gas markets, the dominant influence in this area are the national governments.

Systematization and analysis of publications of the study subjects allow to identify the following economic factors influencing the parameters of regional natural gas markets: first, market conditions significantly depends on the volume of proven gas reserves; second, an important factor in the dynamics of world production of natural gas; thirdly, the magor factor in the regional natural gas market is the volume and dynamics of resource consumption; fourth, an important economic factor in the regional gas market are exports and imports of the world; fifthly, the economic factor is of particular relevance in recent times, is diversification of sources of supply of imported gas.

Necessity forced the formation of an effective state policy in the field of unconventional gas in Ukraine in the context of existing and projected geopolitical, political, social and economic risks of integration of domestic natural gas market of European energy space. Improved scientific and theoretical research approach functioning regional markets natural gas and the mechanisms of their regulation.

Entered further study of Ukrainian-Russian economic relations in the gas sector in the light of evaluation of these relations of position prospects integration of gas markets Ukraine and EU generalization practice in natural gas markets in the Asia-Pacific region and the European Union in order to identify the extent of the impact on the formation processes of regionalization mechanisms regulating gas markets; research components of the mechanism of regulation of current regional natural gas markets, the results of which formulated the basic characteristics and specific features of each link mechanism.

Keywords: *regional gas markets, processes of regionalization mechanism regulating the natural gas market, unconventional gas sources, integration into the European gas market, energy security, liquefied natural gas production and consumption of natural gas pipeline.*